

*Швец Н. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

АДЕКВАТНІСТЬ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЗЕВГМИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ СЕРІЇ РОМАНІВ ПРО ГАРРІ ПОТТЕРА

Анотація. Стаття присвячена розгляду адекватності репрезентації зевгми в українському перекладі серії англomовних романів про Гаррі Поттера, здійсненому В. Морозовим. Адекватність визначено як передачу смислу оригіналу і повну функціонально-стилістичну відповідність перекладу тексту і його вихідного змісту. У статті подано визначення поняття «зевгма», відібрані із тлумачних словників англійської мови. На основі аналізу поданих визначень сформовано робоче визначення поняття. Зевгму визначено як стилістичний засіб, що полягає у використанні двох семантично відмінних додатків стосовно одного дієслова. Виявлено, що з одним із додатків дієслово утворює пряме значення, а з іншим – переносне. З'ясовано, що, оскільки в семантичному плані зевгма є суперечливою, її переклад часто є непростим завданням для перекладача, особливо в разі художнього перекладу. Визначено, що завдання перекладача полягає у збереженні комічного ефекту зевгми чи ефекту несподіванки, який репрезентує зевгма. Було проаналізовано україномовний переклад 24 одиниць зевгми, виокремлених з англomовної серії романів про Гаррі Поттера британської авторки Дж. Роулінг. Встановлено, що зевгму репрезентовано адекватно зі збереженням синтаксичної конструкції та семантичного наміру авторки оригіналу в меншій частині випадків. У більшості прикладів переклад зевгми було здійснено з опущенням зевгми. Припускаємо, що така кількість неадекватних репрезентацій зевгми може бути пояснена значними відмінностями у граматичній будові української й англійської мов, а також відсутністю деяких фразеологічних відповідників у мові перекладу, порівняно з мовою оригіналу. З'ясовано, що в поодиноких випадках перекладач вдається до опущення зевгматичних конструкцій за наявності необхідних фраз в українській мові, проте виявлено, що така кількість речень незначна.

Ключові слова: зевгма, художній переклад, адекватність, роман.

Постановка проблеми. Переклад художніх творів та його критичний аналіз сприяють глибшому розумінню оригіналу, художніх цінностей автора як представника певної нації, що врешті допомагає пізнати менталітет народу.

Адекватний переклад стилістичних засобів завжди викликає зацікавлення з боку дослідників, адже перед перекладачем у такому разі постає ціла низка труднощів, які необхідно подолати. Це, безсумнівно, стосується репрезентації такого стилістичного засобу, як зевгма.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зевгма досить часто опинялася в центрі лінгвістичного аналізу з різних позицій, зокрема в контексті порівняння із силепсисом (Du Mojon

[10]) та метафорою (Sh. Yeshayahu [11]). Досліджували також її стилістичні (Н. Байдикова [1], Л. Станіславова [4], Е. Lussky [8]) та типологічні (Н. Байдикова [1]) особливості, когнітивно-семантичні механізми (М. Бродська [2]) та деякою мірою перекладацький аспект (І. Гулей [3], Н. Шадрін [5]).

Мета статті – проаналізувати адекватність репрезентації зевгми в українському перекладі серії романів про Гаррі Поттера (переклад В. Морозова).

Виклад основного матеріалу. В англomовних тлумачних словниках поняття зевгми визначено так:

1) використання лексичної одиниці для означення або керування двома або більше словами таким чином, що до кожного з них вона вжита в різному значенні або ж має пряме значення лише в поєднанні з одним із них (opened the door and her heart to the homeless boy). Merriam-Webster [9];

2) стилістичний засіб, у якому слово має різні значення в поєднанні з двома іншими словами (John and his driving licence expired last week). English Oxford Living Dictionaries [7];

3) троп, у якому слово використовується для означення двома або більше словами, хоча воно підходить лише до одного з них або з обома має різні значення (Mr. Pickwick took his hat and his leave). Collins dictionary [6].

Підсумовуючи вищезазначені визначення, зауважимо, що зевгма полягає у використанні двох семантично неспoєднаних слів стосовно третього. Опрацювавши матеріал дослідження, можна зазначити, що найчастіше мається на увазі дієслово, яке поєднується із двома додатками / іменниками, з кожним із яких дієслово утворює різне значення (наприклад, пряме і переносне). Водночас граматично така конструкція цілком правильна, тоді як у семантичному плані спричиняє суперечливість, яка створює комічний ефект або ж ефект несподіванки. Завдяки цьому переклад зевгми часто викликає труднощі. Саме тому цікаво розглянути адекватність перекладу зевгми в художній літературі.

Адекватність у статті розуміємо як відтворення єдності змісту і форми оригінального тексту, як передачу смислового змісту оригіналу і повну функціонально-стилістичну відповідність перекладу тексту і його вихідного змісту.

Особливості адекватності перекладу зевгми розглянемо на матеріалі оригіналу серії романів Дж. Роулінг про Гаррі Поттера та його україномовного перекладу, здійсненого В. Морозовим.

Варто насамперед зазначити, що використання зевгми більш характерне для англійської мови як мови аналітичної, з її прагненням до лаконічності, адже основною характеристикою зевгми є саме її стислість (ядерне дієслово використовується лише один раз щодо двох додатків). У цьому полягає

одна з основних проблем, із якими стикається перекладач під час репрезентації зевгми. Адже для української мови такі конструкції нехарактерні, часто вони сприймаються як граматичні помилки. І якщо зевгма вже використовується в українській мові, то передусім не з метою скорочення тексту (як в англійській), а для досягнення гумористичного ефекту.

У зазначеній серії романів було виокремлено 24 приклади зевгми та їх переклади. Проаналізуємо адекватність її репрезентації в україномовній версії творів.

Спочатку розглянемо випадки, коли в українському перекладі перекладачу вдалося повністю зберегти зевгму. Наприклад, можемо це спостерігати ось у такому реченні:

Hermione had got both her breath and her bad temper back again [19, p. 161]. – *До Герміони знову повернулося не тільки рівне дихання, а й нестерпна вдача* [12, с. 165].

У наступному прикладі зевгму також цілком збережено:

Frank had come back from the war with a very stiff leg and a great dislike of crowds and loud noises, and had been working for the Riddles ever since [22, p. 2]. – *Френк повернувся з війни із задерев'янілою ногою і з великою відразою до натовпі та галасу, й відтоді працював у Редлів* [14, с. 8].

Цікаве використання зевгми можна спостерігати в такому уривку:

Harry set off to lessons, weighed down with books, parchment, and quills as usual, but also with the lurking worry of the egg heavy in his stomach [22, p. 435]. – *І тому, коли в перший день нового навчального пір'яччя він пішов на уроки, його гнітила не тільки вага книжок, пергаментів та пер, а ще й думка про яйце* [14, с. 397].

Як бачимо, перекладач вдався тут до дещо вільного перекладу (друга частина зевгми “*lurking worry of the egg heavy in his stomach*” у перекладі перетворилася на «думка про яйце»).

У наступному реченні зевгма передана повністю в перекладі:

The Great Hall was full of the delicious smell of fried sausages and the cheerful chatter of everyone looking forward to a good Quidditch match [19, p. 183]. – *Велику залу сповнювали апетитні пахощі смажених ковбасок і бадьорі розмови всіх, хто нетерпляче чекав цікавого матчу із квідичу* [12, с. 187].

У перекладі наступного уривка перекладач додає в українському варіанті «наодинці з <...>», зробивши цей вираз першою частиною зевгми, таким чином йому вдається зберегти цей стилістичний засіб:

He, as you saw, was left in squalor and poverty, with a very nasty temper, a fantastic amount of arrogance and pride, and a couple of family heirlooms ... [24, p. 212]. – *Йому, як ти бачив, довелося жити вбого й злиденно, наодинці зі своїм надзвичайно паскудним характером, необмеженою зарозумілістю та пихою, а також з деякими успадкованими родинними реліквіями <...>* [15, с. 188].

Метафоричною є друга частина зевгми ось у такому реченні та його українському перекладі:

December arrived, bringing with it more snow and a positive avalanche of homework for the fifth years [23, p. 451]. – *Він приніс ще більше снігу і справжнісіньку лавину домашніх завдань для п'ятикласників* [16, с. 425].

У наступному уривку перекладачу вдалося цілком зберегти зевгму під час перекладу:

Fudge was a portly man who often sported a lime-green bowler hat, though today he had dispensed with it; he had dispensed too with the indulgent smile he had once worn when he spoke to Harry

[23, p. 138]. – *Це був огрядний чоловік, зазвичай він носив зелений котелок, але сьогодні обійшовся без нього. Так само, як обійшовся без поблажливої посмішки, що раніше з'являлася в нього при зустрічі з Гаррі* [16, с. 132].

А в наступному реченні довелося опустити дієслово-зв'язку, проте загалом зевгму було відтворено в перекладі:

Had Voldemort chosen Neville, it would be Neville sitting opposite Harry bearing the lightning-shaped scar and the weight of the prophecy [24, p. 139]. – *Якби Волдеморт обрав Невіла, то зараз саме Невіл сидів би напроти Гаррі зі шрамом-блискавкою й тягарем пророцтва* [15, с. 123].

У цьому фрагменті перекладач адекватно репрезентує зевгму в перекладі:

Harry's heart leapt. So did the witch [18, p. 54]. – *Гарріне серце аж підскочило. Підскочила й відьма* [20, с. 59].

Наступна фраза із зевгмою була перекладена зі збереженням другої частини стилістичного засобу, проте дієслово *lose* було замінене на бездієслівне словосполучення:

<...> he had been almost dozing off, lost in the heat and his thoughts [22, p. 200]. – *<...> щойно мало не задрімав під дією цієї задухи та власних думок* [14, с. 185].

Перейдемо до розгляду випадків, коли зевгму в перекладі було втрачено. Ідеться насамперед про серію речень, у яких зевгма репрезентована головним дієсловом *wear*, за яким розміщено два додатки. Зазвичай такі фрази в оригіналі мають дещо гумористичний або ж неочікуваний ефект. Проте в перекладі цей гумор цілковито втрачено, як і зевгму. Продемонструємо це на прикладах:

Uncle Vernon was wearing his best suit and an expression of enormous smugness [23, p. 61]. – *Дядько був одягнений у свій найкращий костюм і мав дуже самовдоволенний вигляд* [16, с. 47].

Dumbledore was striding serenely across the room wearing long midnight-blue robes and a perfectly calm expression [23, p. 139]. – *Дамблдор у довгій темно-синій мантії, з абсолютно незворушним виразом обличчя неквапом ішов залом* [16, с. 133].

Umbridge entered the room as he spoke, wearing her black velvet bow and an expression of great smugness [23, p. 366]. – *Тієї миті до кімнати зайшла Амбридж із чорним оксамитовим бантом на голові та виразом глибокого самовдоволення на лиці* [16, с. 346].

It was Hermione Granger, wearing a pink bathrobe and a frown [19, p. 155]. – *У кріслі в рожевому халатіку сиділа насуплена Герміона Грейнджер* [12, с. 159].

He was wearing a bright orange party hat, a revolving bow tie, and a broad grin on his wide, wicked face [20, p. 134]. – *Він мав яскраво-помаранчевого капелюха, метелика, а його лиховецьке обличчя шкірилося широкою посмішкою* [18, с. 140].

Professor Snape sat in the very front row, wearing green like everyone else, and a very grim smile [21, p. 305]. – *А в першому ряду, також у всьому зеленому, сидів професор Снейп і лиховецько підсміювався* [13, с. 267].

Just then a door on the second landing opened, and a face poked out wearing horn-rimmed glasses and a very annoyed expression [22, p. 55]. – *На цих словах відчинилися двері на третьому поверсі. Звідти визирнуло роздратоване обличчя в рогових окулярах* [14, с. 56].

Dumbledore was standing there, wearing long green robes and a mildly curious expression [22, p. 558]. – *Кам'яна стіна за*

Снейпом розсунулася. В її отворі стояв Дамблдор, одягнений у довшу зелену мантию. Його обличчя виказувало крайнє зацікавлення [14, с. 509].

У наступному прикладі головна частина зевгми виражена дієсловом-зв'язкою *to be*, яке жодного семантичного навантаження не несе, і зевгма у цьому реченні радше використана для економії мовних засобів, тому природно, що в перекладі вона не відтворюється:

They found Mr. Weasley propped up in bed with the remains of his turkey dinner on a tray in his lap and a rather sheepish expression on his face [23, р. 506]. – Містер Візлі сидів на ліжку; тримав на колінах тацю з рештками індика, а вигляд у нього був збентежений [14, с. 475].

Втрата зевгми в перекладі наступного речення є помітною, оскільки в оригіналі зевгма, виражена головним дієсловом *throw* та двома додатками, мала дещо комічний ефект. Водночас незрозуміло, чому ж було втрачено зевгму в перекладі, адже в українській мові теж був би допустимим вираз «кинути погляд», як і в оригіналі:

Mrs. Weasley was clattering around, cooking breakfast a little haphazardly, throwing dirty looks at her sons as she threw sausages into the frying pan [20, р. 34]. – Місіс Візлі бряжчала посудом, трохи безладно готуючи сніданок, і час від часу осудливо позирала на синів, кидаючи на сковороду сосиски [18, с. 39].

У наступному уривку перекладач не лише випускає зевгму в перекладі, він також розділяє одне речення на два прості:

People were striding past him in the opposite direction, laughing and joking, heading for the grounds and a bit of long-awaited freedom [21, р. 325]. – Повз нього пробігали учні. Вони сміялися й жартували в передчутті омріяної свободи [13, с. 284–285].

У поданому далі фрагменті зевгму перекладено без її збереження в українському варіанті:

The entrance hall was ablaze with torches and echoing with footsteps as the students crossed the flagged stone floor for the double doors to the right, leading to the Great Hall and the start-of-term feast [23, р. 201]. – Вестибюль був залитий світлом смолоскинів і відлунював кроками учнів, що прямували по вимощеній кам'яними плитами підлозі до подвійних дверей, за якими їх чекав у Великій залі бенкет на честь початку навчального року [16, с. 192].

Наступне речення із зевгмою в оригіналі під час перекладу українською її втратило:

He gave a drink to Dumbledore, who had sat down without invitation, thrust the tray at Harry, and then sank into the cushions of the repaired sofa and a disgruntled silence [24, р. 66]. – Подав чарку Дамблдоріві, котрий, не чекаючи запрошення, давно вже сів; потім підитовхнув тацю до Гаррі, а тоді потону в подушках відремонтованого дивана і напружено замовк [15, с. 63].

Так само випущено зевгму і в перекладі ось такого уривка:

Mrs. Cole, who seemed to be rather enjoying herself now, with the gin in her hand and an eager audience for her story [24, р. 266]. – <...> місіс Коул, як видно, дуже задоволена собою, бо ж тримала в руці джин і мала такого вдячного слухача [15, с. 235].

Висновки. У результаті дослідження зроблено такі висновки:

1) зевгма – стилістичний засіб, який передбачає використання двох семантично несподіваних додатків стосовно одного дієслова. З кожним із додатків дієслово утворює різні типи значень, пряме і переносне;

2) оскільки в семантичному плані зевгма спричиняє суперечності, її переклад часто є непростим завданням для перекладача, завдання якого полягає у збереженні комічного ефекту зевгми;

3) було проаналізовано переклад 24 одиниць зевгми, виокремлених із серії романів про Гаррі Поттера. Встановлено, що в 10 прикладах зевгму репрезентовано адекватно, зі збереженням синтаксичної конструкції та семантичного наміру авторки оригіналу. У 14 прикладах переклад зевгми було здійснено з її втратою. Така кількість неадекватних репрезентацій зевгми може бути пояснена різною будовою української й англійської мов, відсутністю деяких фразеологічних відповідників у мові перекладу, порівняно з мовою оригіналу. У поодиноких випадках перекладач вдається до втрати зевгматичних конструкцій за наявності необхідних фраз в українській мові, проте така кількість речень незначна.

Перспективи подальших пошуків полягають у можливості дослідження адекватності перекладу зевгми на матеріалі інших мов та творів.

Література:

- Байдикова Н. Зевгма в системе стилистических приемов перечисления (типологический анализ на материале английского языка). *Вестник Томского государственного университета*. 2020. № 451. С. 16–20. DOI: 10.17223/15617793/451/2.
- Бродская М. О когнитивно-семантических механизмах зевгмы и игры слов. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2013. № 11 (29) : в 2-х ч. Ч. 1. С. 41–44.
- Гулей І. Відтворення синтаксичної зевгми в українському перекладі твору Джані Родарі “Сиполліно”. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»* : збірник наукових праць. Херсон : ХДУ, 2013. Вип. 20. С. 225–228.
- Станіславава Л. Зевгма як стилістичний прийом у романі «Чотири броди» Михайла Стельмаха. *М.П. Стельмах і сучасність* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25–26 травня 2012 р. Хмельницький : ХмЦНТИ, 2012. С. 154–166.
- Шадрин Н. Фразеологическая зевгма как объект перевода *Царсковопольские чтения*. 2011. Т. 1. № 15. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/frazeologicheskaya-zevgma-kak-obekt-perevoda>.
- Collins dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com>.
- English Oxford Living Dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com>.
- Lusky E. Misapplications of the Term Zeugma. *The Classical Journal*. 1953. № 48 (8). P. 285–290. URL: <http://www.jstor.org/stable/3293613> (дата звернення: 09.12.2020).
- Merriam-Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com>.
- Mojun Du. The Differences between Zeugma and Syllepsis. *US-China Foreign Language*. 2006. Vol. 4. № 11.
- Yeshayahu Sh. Zeugma : Prototypes, Categories, and Metaphors. *Metaphor and Symbol*. 1998. № 13:1. P. 31–47. DOI: 10.1207/s15327868ms1301_3/

Джерела ілюстративного матеріалу:

- Ролінг Дж.К. Гаррі Поттер і філософський камінь/ Пер. з англ. В. Морозова. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2002. 315 с.
- Ролінг Дж.К. Гаррі Поттер і в'язень Азкабану. Пер. з англ. В. Морозова. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2002. 382 с.
- Ролінг Дж.К. Гаррі Поттер і келих вогню. Пер. з англ. В. Морозова. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2003. 670 с.
- Ролінг Дж.К. Гаррі Поттер і напівкровний принц. Пер. з англ. В. Морозова. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2005. 572 с.
- Ролінг Дж.К. Гаррі Поттер і орден Фенікса. Пер. з англ. В. Морозова. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2003. 813 с.

17. Ролінг Дж.К. Гаррі Поттер і смертельні реліквії. Пер. з англ. В. Морозова. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2007. 635 с.
18. Ролінг Дж.К. Гаррі Поттер і таємна кімната. Пер. з англ. В. Морозова. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2002. 345 с.
19. Rowling J.K. Harry Potter and the Sorcerer's Stone. New York : Arthur A. Levine Books, 1998. 309 p.
20. Rowling J.K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. New York : Arthur A. Levine Books, 1999. 341 p.
21. Rowling J.K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. New York : Arthur A. Levine Books, 1999. 435 p.
22. Rowling J.K. Harry Potter and the Goblet of Fire. New York : Arthur A. Levine Books, 2000. 734 p.
23. Rowling J.K. Harry Potter and the Order of the Phoenix. New York : Arthur A. Levine Books, 2000. 870 p.
24. Rowling J.K. Harry Potter and the Half-Blood Prince. New York : Arthur A. Levine Books, 2005. 652 p.
25. Rowling J.K. Harry Potter and the Deathly Hallows. New York : Arthur A. Levine Books, 2007. 759 p.

Shvets N. The adequacy of zeugma representation in Ukrainian translation of a series of novels about Harry Potter

Summary. The article is devoted to considering the adequacy of zeugma representation in Ukrainian translation of a series of English novels about Harry Potter, done by V. Morozov. Adequacy is denoted as the rendering of the original sense, full functional and stylistic correspondence between the translation of the text and its original content. In the article, there are

the definition of the notion “zeugma”, which were found in the English explanatory dictionaries. Based on the analysis of these definitions, the work definition of the notion was formed. Zeugma was defined as a stylistic means that means the use of two semantically different objects belonging to one verb. It was found out that with one of the objects the verb creates the direct meaning and with the other a figurative one. The author revealed that, due to the fact that zeugma is semantically controversial, its translation is often a difficult task for the translator, especially while it is a literary translation. It was determined that the translator's task is to preserve the comical effect of the zeugma or the effect of surprise which zeugma represents. The author analyzed the Ukrainian translation of 24 cases of zeugma that were found in the English series of novels about Harry Potter by the British novelist J. Rowling. It was established that zeugma was represented adequately preserving the syntactic structure and semantic intention of the author of the original in the smaller half of the examples. In the bigger half of the examples the translation of zeugma was done with the omission of zeugma. The author assumes that such number of inadequate zeugma representations can be explained by considerable differences in the grammar structure of Ukrainian and English, and also by the absence of some phraseological equivalents in translation language as compared to the original language. It was found out that in some cases the translator resorted to the omission of zeugma constructions while necessary phrases existed in Ukrainian, but the author discovered that there was not a great number of such sentences.

Key words: zeugma, literary translation, adequacy, novel.